

*С. Г. Серьогіна, канд. юрид. наук,
доц., зав. каф. державного
будівництва і місцевого
самоврядування Національної
юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого*

„ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР” СУЧАСНИХ ФОРМ ПРАВЛІННЯ

З кінця ХХ ст. „людський вимір”, тобто ступінь забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина, став одним головних критеріїв цивілізованості й ефективності держав. У підсумковому документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ підписаному 29 червня 1990 р., визнано, що для існування правової держави необхідна наявність низки політичних інститутів і здійснення певних принципів, у тому числі: вільні вибори, представницька форма правління, відокремлення держави від політичних партій, контроль цивільних властей над силовими структурами, гласна процедура прийняття законів та їх обов’язкова публікація, а також публікація адміністративних рішень, незалежність суду й адвокатури, гарантія додержання процесуальних прав підозрюваного й підсудного, додержання міжнародних стандартів у галузі прав людини тощо.

У науковій та навчальній літературі (як вітчизняній, так і зарубіжній) тривалий час вважалося, що республіканська форма правління є більш прогресивною, ніж монархічна. Такий підхід зумовлений низкою факторів як об’єктивного, так і суб’єктивного характеру. Достатньо пригадати, що протягом кількох століть аж до середини ХХ ст. боротьба з монархічними режимами була ідейною віссю політики і відбувалася іноді з неймовірною жорстокістю (страсти монархів в Англії, Франції, Португалії, Мексиці, Росії, Іраку; тотальне знищення залишків королівських династій у Франції). Проте події кінця ХХ – початку ХХІ століття змушують по-новому поглянути на цю проблему: монархії не тільки вижили в умовах модернізації, але й виявили дивовижну життєздатність і спроможність пристосовуватися до нових соціально-економічних та суспільно-політичних умов, органічно поєднуючи стабільність суспільного ладу з демократизацією політичного життя і модернізацією економіки та відвойовувати собі чільне місце навіть в умовах глобалізації.

Варто пригадати, що найбагатші й наймогутніші монархи сучасного світу – це „блискуча шістка” Перської затоки. Саудівська Аравія, Оман, ОАЕ, Кувейт, Катар і Бахрейн стали сьогодні одним з головних джерел фінансових ресурсів сучасного світу. За три десятиліття, здійснивши стрибок зі стану багатівкової стагнації й жебрацтва, ці країни виявилися

острівцем стабільності у неспокійному регіоні. Саме стійкість політичного керівництва і збереження традиційної структури суспільства забезпечили дивовижні результати в соціальній та економічній сферах. Різкий контраст являє сучасна дійсність тих сусідніх країн, де монархи були повалені в результаті військових заколотів і революцій (Ірак, Іран, Лівія, Єгипет, Ємен), хоча за розмірами нафтового багатства деякі з них порівняні з арабськими монархіями, а про стартові умови (рівень культурного й соціально-економічного розвитку) й говорити не потрібно.

Доволі цікавими й нетривіальними в даному контексті виявляються характеристики сучасних монархій і республік за різними соціально-економічними та суспільно-політичними показниками, що безпосередньо відображають „людський вимір” відповідних форм і моделей правління.

Так, за даними досліджень, які щорічно проводяться групою незалежних учених на замовлення ПРООН, починаючи з 1990 р., уже шостий рік поспіль монархічна Норвегія утримує титул найкращої країни світу для проживання. Середня тривалість життя у цій скандинавській країні складає 79,6 років, усе доросле населення має середню чи вищу освіту, а ВВП, розрахований за паритетом купівельної спроможності, складає 38,4 тис. доларів на рік на кожного норвежця. До цього варто додати, що з 1993 по 2000 роки перший рядок цього рейтингу займала теж монархічна Канада. Загалом, на сьогодні у „десятці” найкращих для проживання країн одразу шість монархій: Норвегія, Австралія, Швеція, Канада, Японія і Нідерланди. Водночас до десятки країн з найнижчим рівнем життя експерти помістили виключно африканські республіки (Нігер, Сьєрра Леоне, Малі, Буркіна-Фасо, Гвінея-Бісау, Центрально-Африканська Республіка, Чад, Ефіопія, Бурунді, Мозамбік).

До „десятки” найбагатших країн світу входять вісім республік (США, Китай, Індія, Німеччина, Франція, Італія, Росія, Бразилія) і лише дві монархії (Японія і Великобританія). Проте сумну „п'ятірку” найбідніших країн світу складають тільки республіки: Замбія, Чад, Ліберія, Гаїті і Молдова. Виключно республіки є абсолютними світовими аутсайдерами й за рівнем безробіття: Науру – 90%, Ліберія – 85%, Зімбабве – 80%; і навпаки – безумовним лідером за цим показником є князівство Андорра, де безробіття відсутнє взагалі (0%).

За даними міжнародної неурядової організації „Transparency International” серед десяти найменш корумпованих країн світу шість є монархіями, тоді як з десяти найбільш корумпованих вісім є республіками. Всесвітній банк і Міжнародна фінансова корпорація у 2005 р. провели дослідження у 155 країнах щодо зручності ведення бізнесу. У „десятці” країн з найкращими умовами для ведення бізнесу виявилось одразу сім монархій (Нова Зеландія, Канада, Норвегія, Австралія, Данія, Великоб-

ританія, Японія) і тільки три республіки (Сінгапур, США і Гонконг).

Аналогічна ситуація виявилася й за підсумками дослідження найбільш криміналізованих країн світу: за даними інформаційного сервера „Nationmastery” у „двадцятці” найбільш криміналізованих – тільки одна монархія (Таїланд – 14-е місце), тоді як у трійці лідерів за цим показником – виключно монархії (Японія, Саудівська Аравія і Катар). Найбільша загроза життю людини існує в Колумбії, де на тисячу жителів припадає 0,618 вбивств; на другому місці за небезпечністю стоїть Південно-Африканська Республіка, де відповідний показник складає 0,496, на третьому опинилась Ямайка (0,324 вбивства на тисячу жителів).

Двома провідними експертними організаціями „The Fund for Peace” і „Carnegie Endowment for International Peace” у 2005 р. було проведено дослідження, на базі якого було складено рейтинг держав, що мають тенденцію до розпаду. У „двадцятці” країн, найбільш схильних до розпаду, виявилися виключно республіки (Кот-д’Івуар, Конго, Судан, Ірак, Сомалі, Сьєрра-Леоне, Чад, Ємен, Ліберія і Гаїті), тоді як серед монархій найбільш схильною до розпаду визнано Бутан (26-е місце в рейтингу).

І на завершення, ще одна яскрава ілюстрація: у звіті міжнародної правозахисної організації „Human Rights Watch” про становище з правами людини у світі за підсумками 2007 р. ситуація в таких країнах, як Чад, Колумбія, Демократична Республіка Конго, Ефіопія (регіон Огаден), Ірак, Сомалі, Судан (регіон Дарфур) визначається як „звірства”. Варто звернути увагу, що всі без винятку перелічені країни є республіками! Водночас у переліку „закритих репресивних режимів”, згаданих у названій доповіді, проміж шести республік (Бірма, Китай, Куба, Еритрея, Північна Корея, В’єтнам) фігурує тільки одна монархія (Саудівська Аравія).

Наведені факти переконливо свідчать про те, що з точки зору „людського виміру” в світовому масштабі монархії поки що показують кращі результати, ніж республіки. Зрозуміло, що справа не тільки, а можливо – й не стільки у формі правління; рівень забезпечення прав людини значно більше визначається реально існуючим політичним режимом, ніж формально проголошеною формою правління. Однак можна цілком упевнено стверджувати, що монархії в сучасному світі посідають чільне місце і в переважній більшості забезпечують досить високий і, що важливо, стабільний рівень забезпечення основних прав і свобод в усіх сферах суспільного життя.